

ZNAČENJE ARHEOLOŠKOG OTKRIĆA EBLE I UGARITA ZA BIBLIJU

Adalbert REBIĆ, Zagreb

EBLA

Drevni grad Ebla nalazio se u sredini između gornjeg Eufrata i istočne obale Sredozemnoga mora, u Siriji, pedesetak kilometara južno od grada Alepo, na mjestu koje se danas zove Tell-Mardikh. Eblu su pronašli talijanski arheolozi godine 1964. i tim našašćem iznenadili svijet, slično kao što su nekoć arheolozi iznenadili svijet otkrićem Kumrana 1948.¹ Arheološka iskapanja ostvarena su pod vodstvom prof. Pavla Mathiae, s rimskog sveučilišta.

Arheolozi su, iskapajući *Tell-Mardikh*, odmah na početku pronašli kip koji je *Ibbit-Lima*, sin *Igriš-Hepa*, kralja eblaitske dinastije, poklonio božici Ištar. Tako je bilo zapisano na torzu u bazaltu akadskim jezikom. Tim prvim pronalaskom arheolozima je bilo moguće odgonetnuti o kojem je tu gradu riječ. Riječ je o gradu Ebli koji spominju mnogi mezopotamski tekstovi.

Arheolozi su 1964. i idućih godina sustavno iskapali *Tell-Mardikh*. Otkopali su kraljevsku palaču G iz trećeg tisućljeća prije Krista. U jednoj od prostranih soba pronašli su 1974. oko 40 glinenih pločica, ispisanih zagonetnim pismom, klinastim znakovima, koje su ubrzo pročitani. Iduće godine otkrili su u drugoj prostoriji još 14.000 pločica iz državnoga arhiva. Godine 1976. pronađoše još 1.500 što cijelih što odlomljenih pločica (krhotine) na različitim mjestima narečene palače.

Kraljevska palača u Ebli uništena je 2.250 godine prije Kr. u požaru što ga je prouzročio napad akadskoga kralja *Naram-Sina*. U požaru su izgorjele i drvene police na kojima su bile smještene glinene pločice, pa su se one srušile na način koji je omogućio arheolozima da rekonstruiraju njihov točan raspored na policama prije požara. Tako se ustanovilo da su pločice bile poredane jedna iza druge i mogle su se »listati« onako kako

¹ C. Bermant – M. Weitzman: Ebla: An Archaeological Enigma, London, 1979.; R. Biggs: Inscriptions from Tell Abu Salabikh, Oriental Institute Publications, Chicago, 1974.; M. Dahood: Ebla, Ugarit and the Old Testament, u *Vetus Testamentum Studia* 29, 1978., 83ss; G. Gardini: La lingua di Ebla, u *Paraola del Passato* 181, 1978., 253ss.

se danas listaju kartoteke ili katalozi. Veće pločice, obično administrativnog, državnog ili gospodarskog sadržaja, bile su smještene uza zid, izravno na pod.

Pažljiva analiza iskopanoga materijala otkrila je brojne zanimljive pojedinosti koje govore da je ondašnji knjižničar-arhivist našao dobra rješenja za lakše pronalazjenje željene pločice. Sve su, naime, pločice bile okrenute prema naprijed onim svojim dijelom na kojem se nalazio početak teksta. Na vrhu pločice bio je ispisan kratak naslov, pa je bilo lako pročitati, bez nepotrebnoga micanja pločica, što na toj pločici piše.

Na temelju pronađene građe arheolozi su mogli rekonstruirati izgled kraljevske knjižnice-arhiva. Prostorija u kojoj su otkriveni književni, povijesni i leksikografski tekstovi bila je velika 3,50 x 4 metra. Na zidovima te prostorije ostale su rupe u koje su bile zabijene drvene gredice za pridržavanje polica s teškim glinenim pločicama. Na podu, u pravilnim razmacima, nalazile su se rupe u koje su bile zabijene okomite gredice što su pridržavale vodoravne police pune teških pločica. Te su rupe omogućile da se sazna dubina polica (oko 80 cm) i visinski razmak između njih (oko 50 cm).

Rječnici su bili smješteni na jednom mjestu na policama, književni tekstovi na drugom, itd. Iz toga se može zaključiti da su i knjižničari-arhivisti u Ebli, slično svojim kolegama u Nippuru, pločice slagali po stručnim skupinama.

Pronalasci u *Tell-Mardikhu* (Ebla) omogućili su arheolozima da otkriju cvatuće carstvo drevne Eble iz vremena 2.400 do 1.600 prije Krista. Arheolog prof. *Pavao Matthiae*² rasvijetlio je na temelju pronađenih stvari povijest Eble u svim oblicima (arhitektura, kiparstvo, keramika, pločice) i u svim njezinim povijesnim etapama. Pokazao je kako Ebla rasvijetljuje vrlo važnu etapu antike povijesti Bliskog istoka, pa i biblijski svijet.

Pronađeni dokumenti u Ebli izvješćuju o gospodarstvu i o trgovini (drvom, tekstilom, bakrom i plemenitim kamenjem), o kraljevskim uredbama, o kraljevskom dopisivanju s cijelim tada poznatim svijetom... Ebla je bila u trećem tisućljeću pr. Kr. treća svjetska sila između Mezopotamije i Egipta koja je jednom ovisila o Mezopotamiji, a drugi put o Egiptu.

Glinene pločice pronađene u kraljevskoj palači G proučavao je *Giovanni Pettinato*, profesor asirologije na Rimskom sveučilištu. On je zaključio da su svi dokumenti u Ebli pisani sjeverozapadnim semitskim jezikom koji je različit od akadskog i amorejskog jezika i koji se može držati protokanaanskim (ili paleokanaanskim) jezikom iz kojega se razvio biblijski hebrejski jezik. Vrlo je sličan feničkom jeziku.³

Giovanni Pettinato u svojem djelu *Un impero inciso nell'argilla* (Milano, 1979.) opisuje na temelju pronađenih i pročitanih dokumenata, eblaitsku civilizaciju, i to sa stajališta politike, gospodarstva i društvenoga života. Prikazuje kulturalne, religijske i kultske ustanove. Čitajući to djelo, susrećemo imena raznih kraljeva, prinčeva, princeza,

² *Un impero ritrovato*, Torino, 1977.

³ *G. Pettinato: Testi cuneiformi del 3. millennio in paleo-cananeo rinvenuti nella campagna 1974 a Tell Mardikh = Ebla*, u *Orientalia a44* (1975) str. 361–374.

upravitelja gradova, činovnika, glasovitih poljodjelaca koji su živjeli i djelovali u drugoj polovici trećeg tisućljeća prije Krista.

Epigrafsko gradivo pronađeno u Ebli, možemo podijeliti u 4 skupine:

a. dokumenti *gospodarsko-upravnog* značenja (poljodjelstvo, tekstilna industrija, metalna industrija, izvoz i uvoz robe; popisi živežnih namirnica, porezi, nameti, darovnice bogovima u hramovima itd.); b. dokumenti *povijesnog i juridičkog* značenja (međunarodni ugovori, odnosi između pojedinih suverenih gradova, kraljevske zapovijedi i naredbe, službene uredbе, geografske karte...); c. *znanstveni i leksikografski tekstovi* (popisi životinja, ptica i riba, popis gradova, popis zanimanja, imena pojedinih osoba, brojni klinasti znakovi, slogovi, iz sumerskog i akadskog rječnika, dvojezični sumero-eblaitski rječnici...; d. *književni tekstovi* (mitovi, epovi, himni, zakletve, poslovice...).

Giovanni Pettinato objavio je puno tekstova iz bogate književne i općenito kulturalne eblaitske baštine.⁴ On je zaslužan za objavljivanje tekstova pronađenih u Ebli. U svojem *Catalogo dei testi cuneiformi di Tell Mardikh, Ebla*, zabilježio je 6.643 epigrafskih odlomaka. Svaki je od njih proučio, analizirao, preveo na talijanski jezik (mnoga sumerska i eblaitska imena, imena božanstava, imena pojedinih ljudi). U djelu *Testi amministrativi della biblioteca L. 276q* Pettinato je transliterirao, preveo i kritičnim bilješkama popratio 50 administrativnih odnosno upravnih tekstova.

Talijanska arheološka misija počela je u Siriji objavljivati *Studi Eblaiti* (= StEb) i *Annali di Ebla* (=AnEbl). Tu su objavljivani novi tekstovi.

Znanstveno su sa svih stajališta Eblu proučavali idućih godina mnogi znanstvenici, a počeci toga znanstvenoga istraživanja su međunarodni kongresi u Napulju i u Rimu 1980. godine. Na prvom su kongresu proučavali jezik Eble (fonetika, sintaksa, morfologija i leksikon). Na kongresu su predstavili svoje radove glasoviti učenjaci (*J. Gelb, W. von Soden, G. Pettinato*). Ukazali su na izvanredno značenje eblaitskog jezika za bolje razumijevanje hebrejskog jezika (u tom smislu osobito se kasnije istaknuo *M. Dahood*, profesor na Papinskom biblijskom institutu u Rimu). Na temelju eblaitskog jezika jasniji su nam sada hebrejska morfologija, sintaksa i leksikografija. Puno je riječi istovjetnih s hebrejskim riječima (*ben, sin; re'a, drug; šamajim, nebo; 'el, Bog, bog; tob, dobar; 'alu, višnji; 'ab, otac; malik, kralj; rahum, milosrdan i dr.*). Na drugom su kongresu razrađivali civilizaciju Eble (povijesni i kronološki problemi, keramika, građevinarstvo, umjetnost...).

Poslije tih prvih kongresa održano je nekoliko kongresa, znanstvenih simpozija o Ebli, objavljeni su brojni stručni članci, knjige i dokumenti. Arheološko našašće Eble može se u novije vrijeme uspoređivati samo s našašćem Kumrana!

⁴ Aspetti amministrativi e topografici di Ebla nel III millennio Av. Cr. u *Rivista Studi Orientali* 50 (1976.) str. 1-15; Gli Archivi Reali di Tell Mardikh, Ebla, Flessioni e prospettive, u *Rivista Biblica Italiana* 25 (1977.) 225-243; L'Atlante geografico del vicino Oriente Antico attestato ad Ebla e ad Abu Salabikh, I, u *Orientalia*, Roma, 47 (1978.) 50-73; Il calendario, semitico del 3. millennio ricostruito sulla base dei testi di Ebla, *Oriens Antiquus* 16 (1977.) 257-285; Il calendario di Ebla al tempo del re Ibbi-Sipis sulla base di TM. 75. G. 427, u *Archiv für Orientforschung*, Graz, 25, 1974-1977, 1-36; Culto ufficiale ad Ebla durante il regno di Ibbi-Sipis, u *Oriens Antiquus*, Roma, 18 (1979.) str. 85-215.

Za Bibliju su osobito važni popisi osobnih imena i imena gradova. Među osobnim imenima susrećemo imena *Ab-ra-mu* (bibl. Abram), *E-sa-um* (bibl. Ezav), *Da-'udum* (bibl. David), *Sa-'u-lum* (bibl. Šaul), *Tobijahu* (bibl. Tobija) i dr.⁵ Osobiti je interes pobudilo spominjanje imena *Ebrun*, kako se zvaše treći i najmoćniji kralj Eble (oko 2310. godine pr. Kr.). To bi možda bila osoba (Post 11,16) koja bi bila prapraotac Abrahama!?

Među gradovima spominju se Hasor, Gaza, Lakiš, Megido, Akon i dapače Jeruzalem (u semitskom obliku *Urusalima*). Zanimljivi su i nazivi božanstava. Među ostalima spominju se *'ilam* (hebr. *'olam*, hrv. vječni), i *Dagan* (hebr. Dagon, filistejsko božanstvo).

UGARIT, odnosno RAŠ EŠ-ŠAMRA

Prije otkrića Ugarita jedini izvor o feničkoj i o kanaanskoj religiji bijahu Biblija i Filon iz Biblosa⁶. Međutim, prije otkrića grada Ugarita u Raš eš-Šamri mnogi su držali navod Filona iz grada Biblosa (64–141. god. poslije Kr.) u njegovoj *Povijesti Fenicije* – izmišljenim pričama.

Ugarit, danas Raš eš-Šamra nedaleko od sirskeg grada Latakije, nalazio se na feničkoj obali Sredozemnog mora, nasuprot otoku Cipru. Nalazio se na vrlo povoljnom zemljopisnom položaju na kojem su se križali svi najvažniji trgovački putovi i kulturni utjecaji tadašnjega svijeta. Trgovci, diplomati, svećenici i ostali namjernici iz Egipta, zemlje Hetita, Babilonaca, Asiraca, Mikenjana i Ciprana stvarali su tipično istočnjački ugođaj, bučnu i šarenu vrevu na ulicama toga grada u kojem se ne samo trgovalo nego su se i izmjenjivale misli i saznavalo što se sve događa u drugim zemljama, stvarajući tako idealne uvjete za dinamičnu, stvaralačku atmosferu, za pojavu novih ideja i njihov daljnji razvitak.

U njemu je u drugom i prvom tisućljeću živjelo semitsko pučanstvo, srodno s kanaanskim plemenima. Grad Ugarit cvao je osobito između 1600. i 1360. godine prije Krista, kad su ga razorili Hetiti. Grad Ugarit spominju pisma iz Tell el-Amarna u Egiptu (XIV. stoljeće prije Krista). Ljudi grada Ugarita, zahvaljujući svojem položaju i čestom miješanju s drugim ljudima, bili su vrlo razvijeni narod, trgovci i zanatlije. Trgovali su s ljudima iz cijeloga tada poznatoga svijeta. Putovali su morskim i kopnenim putem. Putujući kopnenim putovima, prolazili su kroz Kanaan te tako upoznali narode i plemena koja su tu živjela.

⁵ Vidi E. Lipinski, *West Semitic Personal names from Ebla*, *Akkadica* 14 (1979) str. 51ss; Eduardo Zurro, *Ebla; realidad, escollos, horizontes*, u *Salamanticensis*, XXVIII (1981.) fasc. 3, str. 475–500.

⁶ Povijesno djelo τα Φοινικικά opisuje povijest Fenicije. Prema Euzebijevu mišljenju, Filon je svoje spoznaje o povijesti Fenicije crpio iz djela starijeg povjesničara, po imenu Sanhunnathon koji je živio negdje u VII–VI. stoljeću prije Krista. Prije otkrića grada Ugarita mnogi su povjesničari držali taj Filonov podatak izmišljenim i ime Sanhunaiatona također izmišljenim imenom pomoću kojega je Filon želio opravdati svoje tobožnje izvore. Nakon otkrića Ugarita – sve nam je jasno. Filon je bio u pravu. Sanhuniaton je postojao i pisao drevnu povijest Fenicije i djela Sirije i Kanaana. Izvorno se on zvaše *Sanhun* koje je ime Filon gracizirao u *Sanhuniaton* (ime složeno od *Sanhun*, ime jednog od ugaritskih bogova i glagola *natan* što znači dati. Dakle, slično našem imenu *Božidar*).

Ugarit je gojio dobre političke, diplomatske i trgovačke veze osobito s Egiptom i s gradom Mari. U Ugaritu je pronađen kip princeze *Khnumit*, supruge *Senusreta II.*, stećak *Senusreta-Ankha* koji je imao naslov egipatskog činovnika, egipatskoga upravitelja i suca koji je u Ugaritu dovršio svoju političku karijeru. Grad Ugarit spominje se u pismima Tell el-Amarna u Egiptu (XIV. stoljeće). I u dokumentima, pronađenima u gradu Mari, često se spominje grad Ugarit. Pronađeno je, tako, pismo koje je jedan od ugaritskih kraljeva uputio kralju *Zimrilimu* da mu ovaj dopusti posjetiti kraljevsku palaču u gradu Mari, jednu od najljepših građevina na drevnom istoku. Grad je uništen 1360. prije Kr. Izgleda da je uništen u potresu zbog kojega je požar zahvatio kraljevsku palaču i knjižnicu. U bici kod Kadeša, 1290. godine, u kojoj su se nadmetali Egipćani i Hetiti za prevlast u ovom dijelu svijeta, susrećemo i jednu ugaritsku jedinicu među hetitskim četama. Međutim, unatoč tomu, Ugarit je uvijek podržavao dobre susjedске odnose s Egiptom, što dokazuju brojni egipatski predmeti pronađeni u Ugaritu a potječu iz vremena egipatskih faraona *Horembeba* i *Ramzesa II.* Izgleda da je domородno pučanstvo u Ugaritu imalo više simpatije za Egipat nego za hetitsko carstvo. Mirom između Ramzesa II. i Hatušila III. Ugarit je pao pod prevlast Egipta. Dakako, čitavo to vrijeme Ugarit je podržavao dobre odnose i s mezopotamskim gradovima i carstvima.

Iskapanje Ugarita

Ugarit je iskapala francuska arheološka ekspedicija od 1929. do 1939. godine pod vodstvom sposobna arheologa C.F.A. *Schaeffera*⁷, profesora arheologije i konzervatora antiknih pretpovijesnih spomenika u Strasbourgu, u Francuskoj. U iskapanjima se istaknuo, zajedno s Schaefferom, njegov kolega *M. G. Chenet*.

Arheolozi su u Raš eš-Šamri iskopali *Kraljevsku palaču* (120 x 50 mt, ukupno 9000m²), na dva kata, sa 65 soba. U njoj su pronašli *četiri kompletna arhiva* s mnoštvom ispisanih pločica s gospodarstvenim i diplomatskim sadržajima, s pravnim ispravama, s političkim izvještajima i s brojnim drugim temama. Arhivi su bili izvrsno raspoređeni prema sadržajima spomenutih pločica. U zapadnom arhivu pohranjeni su poglavito razni popisi; u istočnom arhivu pravni tekstovi i književnost; u središnjem arhivu pravni tekstovi, opskrbljeni žigovima; u jugoistočnom arhivu pohranjeni su diplomatski i gospodarski tekstovi.

Osim te palače iskopana je *Pisarska radionica* i *Škola za pisare*. Ona se nalazila u blizini Baalova hrama, u kući vrhovnoga ugaritskoga svećenika. On je u svojoj knjižnici imao, kako je to i dolikovalo njegovu visokom zvanju, djela religijskog i kulturnog sadržaja, ali je u njoj čuvao i brojne književne tekstove, rječnike, pa čak i neobičan spis naslovljen *Liječenje bolesnoga konja*. U drevnom je Ugaritu, dakle, školski sustav bio razvijen.

Iskopani su i hramovi posvećeni bogu Baalu, bogu Dagonu. Religija je u Ugaritu imala važnu ulogu.

⁷ *Schaeffer* je objavljivao rezultate svojih arheoloških iskapanja u časopisu *Syria*, 1956. godine. Dokumente, pronađene u Ugaritu odnosno u Raš eš-Šamri, pisane klinastim pismom a semitskim jezikom, objavio je u svojem djelu *The cuneiform Texts of Raš Shamra-Ugarit*, 1939.

U gradu je u kraljevskoj palači, u privatnim kućama i u grobnicama pronađeno izobilje materijala od slonove kosti i drugih skupocjenih predmeta što sve ukazuje na bogatstvo grada Ugarita, osobito u XV. i XIV. stoljeću, zlatnom dobu povijesti grada Ugarita, za vrijeme kraljeva *Nimada* i *Hadada*.

Daljnijm iskapanjima arheolozi su iskopali i mnoge privatne kuće u kojima su pronađeni tekstovi, ispisani klinastim znakovima. Pronašli su, dakle, brojne *privatne knjižnice*. To dokazuje da su Ugaričani bili pismeni ljudi i da su posjedovali svoje vlastite, privatne knjižnice. U zgradi kraljevskoga činovnika, upravitelja grada, pronašli su pisma što ih je on primao od vladara na Cipru i od drugih važnih osoba toga vremena. Osim tih arhivskih dokumenata, čuvao je taj činovnik i brojna leksikalna djela, među ostalima i jedan četverojezični sumersko-akadsko-huritsko-ugaritski rječnik koji mu je očigledno bio potreban za susrete s raznorodnim svijetom s kojim je po službenoj dužnosti komunicirao.

Još je jedna privatna knjižnica otkrivena 1959. godine. Bila je smještena u dvije prostorije. I u njoj su pronađeni brojni rječnici, astrološki i literarni tekstovi, među kojima i ulomak vrlo popularne sumersko-babilonske priče o Gilgamešu.

Jedna privatna knjižnica izašla je na vidjelo na rubu gradske akropole tijekom iskapanja 1962. godine sa spisima znanstvenog i pravnog sadržaja. Visoki državni činovnik na prijelazu iz XV. u XIV. stoljeće pr. Kr. kojemu je ova knjižnica pripadala držao je u svojoj knjižnici prilično bogatu priručnu zbirku rječnika, brojna književna djela na ugaritskom, sumerskom i drugim jezicima. U toj knjižnici nalazimo i zanimljivu skupinu glinenih pločica, poznatu inače i iz drugih privatnih knjižnica u Ugaritu, s mudrim izrekama koje otkrivaju misaone preokupacije učenoga sloja ugaritskog društva.⁸

Grad je bio utvrđen zidinama, obrambenim kulama. Konjušnice ukazuju na vojnu moć Ugarita.

Ugaritsko pismo i jezik

Najznačajnije otkriće u Ugaritu bijaše našašće *knjižnice* koja se nalazila tik uz Baalov hram i u kojoj je pronađeno mnoštvo glinenih pločica, ispisanih klinastim znakovima koji su označavali pojedina slova (alfabetsko pismo). Većina tih tekstova potječe iz XIV. stoljeća prije Krista. Ovo je otkriće značajno stoga što klinasti znakovi više ne označuju pojedine stvari ili pojmove (ideografsko i silabičko pismo kakvim su pisali u Mezopotamiji, još u sumersko vrijeme) nego pojedine zvukove, suglasnike. Tekstove su proučavala tri vrsna semitologa: *Edouard Dhorme*⁹, *Hans Bauer*¹⁰, i *Charles Virolleaud*. Za samo jednu godinu ta su trojica, radeći neovisno jedan o drugome, dešifrirali i pročitali ugaritsko pismo.

⁸ Vidi *A. Stipčević*: Povijest knjige, Zagreb, 1985., str. 16–18.

⁹ *E. Dhorme*: Un nouvel alphabet sémitique, u *Revue biblique*, 1930., str. 571ss; *Isti*: Première traduction des textes phéniciens de Ras Shamra, u *Revue biblique*, 1931., str. 32ss.

¹⁰ *H. Bauer*: Die Entzifferung des Keilschriftalphebets von Ras Shamra, u *Forschungen und Fortschritte*, svezak VI., 1930., str. 306.

Otkrili su značenje klinastih znakova koji su označavali trideset suglasnika zapadnog semitskog jezika koji pripada kanaanskoj skupini jezika. Prozvali su taj jezik *ugaritskim jezikom*, jer su dokumenti pronađeni u Ugaritu. Među tom trojicom je bilo nekih razlika, međutim, ubrzo su izjednačili svoje rezultate i tako došli do definitivnog zajedničkog zaključka o ugaritskom jeziku i njegovu alfabetu. Postoje još uvijek neke razlike u prijevodima ugaritskih tekstova. Međutim, one su neznatne i nevažne. Postoje, naime, razlike u prijevodima zbog toga što su ugaritski tekstovi ispisani samo suglasnicima, bez samoglasnika, kao i većina semitskih jezika. Tako skupina dvaju suglasnika *b* i *n* (čitaj *ben*, *bana*, *bin*...) daju različita značenja, *sin*, *graditi*, *između*... Takvih jezičnih spornih slučajeva ima poprilično.

Glede povijesnog prioriteta izuma alfabeta postoje još uvijek različita mišljenja. Nije apsolutno sigurno gdje je nastao najstariji sustav alfabeta i koji je od njih, stoga, najstariji. Općenito se drži ugaritsko pismo najstarijim sustavom alfabeta. Međutim, ima tragova alfabeta i na drugim mjestima na Bliskom istoku. Za povijesno prvenstvo spori se nekoliko drevnih pisama. Jedno je od njih feničko pismo, pronađeno na sarkofagu kralja *Ahirama*, kralja *Biblosa*, iz XIV. stoljeća (posljednje godine vladanja faraona *Ramzesa II.*). Nadalje, u *Tell el-Duweiru* (drevni *Lakiš*)¹¹ pronađeno je pet slova, prilično sličnih feničkom pismu sa sarkofaga kralja *Ahirama*. Postoji još i tzv. protosinajsko pismo, obavijeno mnogim tajnama, koje je, izgleda, također počivalo na alfabetskom sustavu. Međutim, dok su svi ostali pronalasci tek samo fragmentarni, s tek nekoliko slova, Ugarit posjeduje obilnu literaturu, napisanu tim klinastim znakovima za pojedina slova.

Ugaritsko je pismo vezano uglavnom uz grad Ugarit. Međutim, jedna je pločica pronađena i izvan Ugarita, u *Bet Šemešu*, zapadno od *Jeruzalema*, na žalost vrlo oštećena, pa se teško čita, zatim jedan komadić kože, ispisani ugaritskim znakovima (njih 13), pronađen podno *Tabora* u *Galileji*. Ugaritsko je pismo i vremenski bilo ograničeno. Bilo je u upotrebi do oko dva stoljeća prije razorenja grada. Svakako, u XIII. stoljeću ono je napušteno.

Ugaritski jezik ima neke značajke: *a.* za slovo *alef* imamo tri znaka koji su mu služili ujedno za označavanje samoglasnika *a* i *u*; *b.* ugaritski jezik poznaje tri aspirirana guturala *h*, *h* i *h* od kojih svaki ima posebni znak u abecedi; *c.* ima brojne siktajuće suglasnike *s*, *s*, *š*, *s*, *z*, *t*; *d.* suglasnik *'ajin* je označen s dva znaka kao što je to, uostalom, slučaj i u arapskome jeziku. Brojne su sličnosti s hebrejskim jezikom (deklinacija, konjugacija) tako da, poznavajući ugaritski, možemo bolje razumjeti hebrejski jezik. Nakon otkrića ugaritske književnosti mnogi drukčije prevode neke biblijske tekstove (npr. *M. Dahood*, *Psalms*, *The Anchor Bible*, *New York*, 1984-1986.).

U Ugaritu su pronađene pločice, ispisane i na drugim jezicima Bliskog i Srednjeg drevnoga istoka. U Ugaritu je bio skupljen velik dio onoga što se tisućljećima stvaralo na Bliskom i Srednjem istoku.

¹¹ Vidi *Edmond Jacob*: *Rash Shamra et Lancien Testament*, *Paris*, 1960., str. 26-27 navodi djelo *H. Michaud*: *Sur la pierre et l'argille*, slika 4, str. 18.

Ovo je otkriće vrlo značajno za povijest alfabeta. Vrsni trgovci i praktični ljudi, Ugarici su pojednostavili klinasto pismo do te mjere da su ga sveli na samo 30 znakova i tako stvorili, već u XV. stoljeću pr. Kr. jedno od najstarijih fonetskih pisama (alfabet, abecedu) u povijesti čovječanstva.

Jedna pločica, pronađena u Raš eš-Šamri 1949. godine, s ugaritskim alfabetom na kojem su se nadahnuli fenički, grčki i rimski alfabet, potvrđuje da je već u XV. stoljeću pr. Kr. postojao alfabet s istim redoslijedom slova kao u feničkom pismu.

Alfabeto pismo nije poznao samo drevni Ugarit. Arheološka iskapanja prije i poslije Drugog svjetskog rata ukazuju na to da su i sumerski, akadski, huritski i egipatski jezik također poznavali neko alfabeto pismo. Iznenađuje nas to što su neki tekstovi na huritskom i akadskom jeziku bili ispisani suglasničkim slovima, a ne klinastim slogovnim znakovima.

Mitološki i ini tekstovi iz Ugarita

U Ugaritu su pronađeni brojni mitološki i religijski tekstovi koji otkrivaju svijet mitologije Mezopotamije, Egipta, Sirije, Palestine i drugih zemalja. Omogućuju da rekonstruiramo kanaanski panteon bogova i božica, kultske običaje protiv kojih su tako oštro reagirali izraelski proroci u IX. i u VIII. stoljeću prije Krista.

Editio princeps ugaritskih tekstova nalazi se u časopisu *Syria* (objavljivani počevši od 1929. nadalje): tekstovi *Baal-Anat*, *Keret* i *Danel* objavljeni su u trima svescima *Syria* (1929., 1930. i 1931.). Nešto priručnije i lakše dostupno, ali nepotpuno, je izdanje *C. H. Gordon: Ugaritic Manual*¹². On transkribira sve tekstove, dodaje gramatiku i rječnik, tako da je to djelo vrlo prikladno za proučavanje ugaritskih tekstova. Među drugim znanstvenicima koji su se bavili ugaritskim jezikom i ugaritskim tekstovima spomenimo još znanstvenike kao što su npr. *G. R. Driver*,¹³ *Hans Bauer*,¹⁴ *de Z. Harris*¹⁵ i *H. L. Ginsberg*.¹⁶ Tekstovi su objavljeni i na njemačkom jeziku.¹⁷

Iz ugaritske religijske književnosti, osobito one pronađene u hramovima posvećenima bogu Baalu i bogu Dagonu, saznajemo za brojna božanstva u ugaritskom, kanaanskom i feničkom panteonu, za njihova imena i za njihove funkcije. Često je poprilično teško

¹² *C. H. Gordon*: Ugaritic Manual, u *Analecta Orientalia* 35 (1955), Rim (tekst, gramatika i rječnik); *Isti*: Ugaritic Handbook, Rim 1947; *Isti*: Ugaritic Literature, Rim 1949.

¹³ *G. R. Driver*: Canaanite Myths and Legends, 1956.

¹⁴ *H. Bauer*: Die alphabetischen Kellschrifttexte von Ras Shamra, *Kleine Texte* 168, Berlin, 1936.

¹⁵ *Z. S. Harris*: The Ras Shamra Mythological Texts, Philadelphia, 1937.

¹⁶ *H. L. Ginsberg*: Ugaritic myths and Legends, u zborniku koji je objavio *J. B. Pritchard*, Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament, str. 129–155.

¹⁷ *J. Aistleiner*: Die mythologischen und kultischen Texte aus Ras Shamra, Budapest, 1959.

odrediti posebnu domenu gospodstva tako različitih božanstava, njihove međusobne veze, bračne i ostale spolne veze.

Raznorodni epigrafski i književni izvori otkrivaju imena glavnih bogova i božica brojnih kanaanskih, feničkih i ugaritskih gradova u raznim povijesnim razdobljima. Ovdje ćemo se ograničiti samo na božanstva koja susrećemo u kanaanskom panteonu, radi boljeg razumijevanja Biblije.

1. Božanstvo *El* je vrhovni bog u kanaanskom panteonu. To je naziv kojim se Bog naziva i u hebrejskoj Bibliji Staroga zavjeta (*El Elohe Jisrael* u Post 46,3; *El Eljon*, u Post 14,18; *El Šaddaj* u Post 17,1; *El Haj* u Jš 3,10 itd.).

Naziv '*el* je opći naziv za božanstvo u zapadnosemitskom jeziku (ugaritski i hebrejski), pa je stoga potpuno razumljivo da je ta riječ ušla i u hebrejsku Bibliju. Izvorni je oblik glasio '*ilum* (s mumacijom) koji je u hebrejskom postao '*el* (bez mumacije). Izvorno značenje te riječi je »biti moćan, snažan«, jednostavno *Moćni, Jaki, Snažni*.

U ugaritskoj je religiji bog El bio vrhovni bog, bog *par excellence*. Prema mišljenju Filona iz Biblosa, imao je tri žene koje su u isti mah bile njegove sestre. Filon ga opisuje kao krvava tiranina čija su djela zastrašivala druge bogove, koji je skinuo s prijestolja svojega vlastitoga oca, *Urana*, ubio svojega vlastita sina i odsjekao glavu svojoj kćeri. Ugaritske mu pjesme pripisuju nekontrolirane strasti i opisuju kako je zavodio dvije neimenovane žene. Taj je opis jedan od najsenzibilnijih, najškakljivijih u drevnoj istočnjačkoj književnosti.¹⁸

Unatoč tim manama, *El* bijaše držan i slavljen kao »otac godina« (ugar. '*abu šanima*) i »otac bik«, to jest roditelj bogova, sličan biku usred krava. Poput Homerova Zeusa, on je »otac svih ljudi i svih bogova«.

2. *Baal* bijaše sin Boga El i vladajući kralj bogova, prevladavajući u kanaanskom panteonu. Kao Elov nasljednik on bijaše uprijestoljen na jednom brdu, na dalekom sjeveru. Često je imenovan »Gospodinom nebesa« (ugar. *Baal-samem*). Bijaše bog kiše, oluje, čiji se glas orio kroz grmljavinu u oluji. Na jednom ugaritskom stečku prikazan je kao onaj koji drži žezlo u desnoj ruci i trijesak groma s bljeskom koji završava oštricom koplja, u lijevoj ruci.¹⁹

U ugaritskoj književnosti *Baal* nosi naslov *Alijan*, tj. »onaj koji pobjeđuje«. Kao onaj koji daje kišu i podaruje plodnost, on je u stalnoj oporbi s bogom *Mot* (smrt), bogom siromaštva, nestašice, suše i gladi. U bici s njime on podliježe i umire. Kao posljedica njegove smrti slijedi sedam godina suše, nestašice i gladi. Na to božica *Anat*, sestra i ljubavnica boga *Alijana*, ubija boga *Mota*, pronalazi tijelo boga *Alijana*, oživljuje ga, postavlja ga na prijestolje umjesto boga *Mota* i tako omogućuje plodnost idućih sedam godina. To je središnja tema svih priča o bogu *Baalu* u ugaritskoj književnosti.

Osim što je bio kralj bogova, *Baal* ujedno bijaše bog pravednosti i progonitelj svih koji čine zlo. Bio je nazvan i »sinom boga *Dagona*«, boga žita, koji bijaše glavni bog u *Ašdodu* (1 Sam 5,1–7); njemu su bili posvećeni hramovi u *Ugaritu* i u *Gazi* (Suci 16,23).

¹⁸ Vidi *W. F. Albright: Archaeology and the Religion of Israel*, str. 73.

¹⁹ *M. F. Unger: Archaeology and the Old Testament, Grand Rapids Michigan, 1954*, str. 172.

U ugaritskoj književnosti pojavljuje se Baalova supruga i ujedno njegova ljubavnica, njegova vlastita sestra *Anat*. Međutim, u Samariji se u IX. stoljeću pojavljuje u toj ulozi Ašera (1 Kr 18,19). Naziv *Baal* u sjeverozapadnim semitskim jezicima (hebrejski/kanaan-ski, fenički i ugaritski) inače znači »gospodar«. Taj se naziv pridjevao mnogim bogovima.

3. *Anat*. kombinacija sestre i supruge boga Baala, bijaše jedna od triju kanaanskih glavnih božica. Ona je simbol čudoredne dekadencije u koju je upao kanaanski kult (sjetiti se treba *sakralne prostitucije*). Druge su glavne božice bile *Ašera* i *Aštarta*. Sve tri su bile zaštitnice spolnosti i rata, spolnosti kao izraza strasti, a rata kao izraza nasilja i ubijanja.

Anat je bila nazvana »djevicom« i »sveticom« (ugar. *qudšu*) i bila je glavni čimbenik u *sakralnoj prostituciji*. Takva proturječna kombinacija djevičanstva i plodnosti pojavljuje se ne samo u kanaanskim božicama nego i u kanaanskim bogovima. Sakralna je prostitucija bila glavni element kulta u Siriji, Kanaanu i u Feniciji.

Nazvana je »svetom« (ugar. *qudšu*) u iskvarenu čudorednom smislu. Prikazivali su je kao голу ženu, kako stoji raskrečenim nogama na *lavu*, držeći u jednoj ruci *ljiljan*, a u drugoj *zmiju*. Ona je bila božanska ljubavnica *kat'egzohen*. U istom su smislu bili nazvani »svetima« (ugar. *qadeš*) muškarci koji su se podavali i posvećivali njoj, *Qudšu*, na čast. Takvi su u Bibliji nazvani »bludnicima« (Pnz 23,18; 1 Kr 14,24; 15,12; 22,46). Dakako, i žene su se podavale prostituciji u hramu, u čast *Qudšu*. One su bile nazvane *qadeše*, »svete« (Bibliji, »posvećene bludnice«, Pnz 23,18; Hoš 4,14). Simboli *ljiljana* i *zmije* karakteristični su simboli kanaanske mitologije. *Ljiljan* predstavlja žensku dražest, čar, seksualnu ljubav, a *zmijsa* simbolizira plodnost.

Kao zaštitnica rata, *Anat* se pojavljuje kao krvava orgija razaranja i ubijanja. Iz nepoznatih razloga ona paklenski mrzi i ubija čovječanstvo, mlado i staro, i to na najuzasnijem mogućem način, umočena u ljudsku krv sve do koljena, dapače sve do grla.

4. *Aštarta*, božica večernje zvijezde, »večernjica«. I ona je bila uvučena u spolnost i rat. Bila je u Siriji kombinirana s božicom *Anat*, nazvana *Anat-Aštarta*.²⁰ Poput božice *Anat*, *Aštarta* je bila i majka božica i božica ljubavnica. Bila je simbol čudoredne dekadencije Kanaana.

5. *Ašera*, žena boga El u ugaritskoj mitologiji, nazvana *Athiratu-Jammi*, što znači »Ona koja hoda po moru«. Bila je glavna božica u Tiru u XV. stoljeću pr. Kr. kojoj se pridjevao još i naslov *Qudšu*, »sveta«. U biblijskim tekstovima SZ ona se pojavljuje uz boga Baala kao njegova žena (u južnom Kanaanu). Mnogi biblijski tekstovi je povezuju s kultom drveta koje se može posjeći i spaliti (1 Kr 15,13; 2 Kr 21,7). U Bibliji se spominju njezini proroci (1 Kr 18,19) i spominju se posude koje su se upotrebljavale u kultu njoj u čast (2 Kr 23,4). Kult božice Ašere bijaše gnjusna svakom pobožnom židovskom vjerniku (1 Kr 15,13); on je prezirao sve predmete koji su se upotrebljavali u njezinu kultu (žrtvenici *hammanim*, kameni stupovi, *maseboth*).

Ostala božanstva u ugaritskoj religiji su, osim bogova Baal, El, Anath, *Aštarta/Ašera*, *Mot* (bog smrti), još i *Rešep* (bog kuge i podzemnoga svijeta), *Šulman* ili *Šalim*, bog zdravlja, *Košar* ili *Hothar*, bog umjetnosti itd.

²⁰

Vidi American Journal of Semitic Languages, XLI., str. 73ss; XLIII., str. 233ss.

Ugaritska nam je književnost pomogla da otkrijemo svu dubinu čudoredne zloće i kulturalnu dekadenciju kanaanske (i feničke i ugaritske) poganske, mnogobožачke religije. Ona nije bila sposobna da dignje ljude na višu razinu čudoredna života, nego ih je vukla svojim iskvarenim idejama i praksama sve dublje i dublje u čudoredni ponor. Brutalnost, ratničke i seksualne strasti i religijska dekadencija bijahu u Kanaanu dublji nego igdje drugdje na Bliskom i Srednjem istoku. S pravom piše u Lev 18,25: »I zemlja je postala nečista. Zato ću kazniti njezinu opačinu, i zemlja će ispljuvati svoje stanovnike!« I s pravom su Izraelci bili upozoreni: »... držite sve moje zakone, sve moje naredbe, i vršite ih, da vas ne ispljune zemlja u koju vas vodim da se u njoj nastanite! Nemojte živjeti po zakonima naroda koje ja ispred vas tjeram. Ta oni su činili sve to, i zato mi se zgdili.« (Lev 20,22).

Značajke kanaanskog kulta potpuno opravdavaju božansku zapovijed da treba uništiti i razoriti sve sljedbenike tih gnjusoba. Bog je milosrdan i strpljiv; on čeka dugo na obraćenje, ali ako obraćenja nema, tada kažnjava. Mjera se zlodjela kanaanskih dovršila (usp. Post 15,16). Jahve, neizmjerne sveti Bog, nije mogao više trpjeti čudoredna nedjela kanaanskih stanovnika.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel werden zwei archäologische Funde, Ebla und Ugarit, beschrieben und analysiert. Es wird beschrieben, wie diese zwei alte nahöstliche Städte gefunden und ausgegraben wurden. Es wird analysiert alles, was in diesen Ausgrabungen gefunden wurde (die literarische, diplomatische, ökonomische und mythologische Texte). Es wird die Religion der Stadt Ugarit und Ebla beschrieben und dargelegt, und es wird gezeigt was für eine Bedeutung diese archäologische Funde für die Bibel des AT haben.